

MARC HISTÒRIC GENERAL. S. XVI - XVII

Quan parlem de marc històric general, ens referim sobre tot al marc històric de Catalunya. En aquests segles, i també en totes les èpoques, és problemàtic de referir-se a un marc espanyol o europeu, tota vegada que els trets comuns són pocs i les situacions responen a fenòmens no forçosament generalitzables. En aquest moment es planteja immediatament un problema històric profund, que és el de si, en l'època moderna, es pot parlar d'història d'Espanya o d'història d'Europa. Hi han manifestacions partidàries de cada sentit, però sembla clar que per parlar d'història d'un àmbit molt gran, cal matisar els aspectes en concret que es volen estudiar i veure si poden ésser comuns en tot l'espectre de la investigació (per exemple el comerç espanyol als segles XVI i XVII). Així i tot, la generalització és sempre problemàtica.

Per tots aquests motius és molt important d'estar ben segur que l'àmbit geogràfic que s'estudia és el més escaient, i per això aquest marc general que exposarem breument es refereix sobre tot a Catalunya. Farem una anàlisi ràpida de les característiques generals de la demografia i de l'economia catalana en aquests dos segles, així com els fets socio-polítics més rellevants que influiran més directament en el nostre propi treball.

DEMOGRAFIA

Resulta ja un tòpic la idea que el segle XVI és un segle de creixement generalitzat no solament a Catalunya sinó també arreu d'Europa, mentre que el segle XVII n'és la contraposició, i, per tant, un segle de crisi. Hem senyalat com a tasca important pel nostre treball el matisar aquests creixements positius i negatius.

Així pel que fa a la demografia del Principat, seguint a Josep Iglésies³, veiem que certament s'experimenta un creixement important, manifestat en el fogatge de 1553, respecte a la població resultant dels fogatges de 1497 i 1515, no així sobre les xifres del segle XIV. Segons Iglésies la població del Principat l'any 1553 vindria a ser una vint-i-quatrena part de la del conjunt d'Espanya i una mica més d'una vintena part de la de Castella, deduïnt que Catalunya era demogràficament feble. Per comarques, el 1553 les més po-

3. IGLÉSIES, J. — *Distribució de la població catalana a la primera meitat del segle XVI*. Barcelona, 1957. NADAL-GIRALT. — *La population catalane 1553-1717*. París, 1960.

blades eren les del Barcelonès, Empordà (Alt i Baix), el Gironès, el Baix Camp i Osona. En quant al creixement, veiem que el Barcelonès tenia 6.440 focs el 1497, 7.038 focs el 1515 i 6.963 focs el 1553. L'Alt Empordà passa de 2.983 focs el 1497 a 3.141 focs al 1553, el Vallès Oriental passa de 1.548 focs l'any 1497, a 1.667 focs el 1515 i a 1.830 focs el 1553.

La densitat és, en general, baixa. Aconsegueix la màxima el Baix Empordà, amb 25 hab./km.². Les zones de més poblament no són pas les més baixes topogràficament sinó les d'altitud mitjana.

Aquest creixement del segle XVI estava afeblit per pestes com les dels anys 1507 i 1520. L'any 1553 fou segurament un dels més favorables, però el 1557 ja es troba una crisi, arribant a la més profunda el bienni 1589-1590, en el qual, sembla, comença el cicle de crisi del segle XVII.

Aquest segle XVII a Catalunya, demogràficament parlant, no suposa una devallada tan forta com a Castella o a alguna part del propi Principat (Rosselló i Catalunya Occidental). Segons Nadal i Giralt, exceptuant aquests llocs anomenats, la població de la resta de Catalunya no baixa fins a partir del 1640, conjuntant en aquests moments diversos factors polítics, econòmics i pròpiament demogràfics, sobretot la terrible pesta de 1651-1653. També s'ha de parlar de l'existència de corrents migratoris com el de la Catalunya Occidental a la Oriental i el dels francesos, que culmina a finals del segle XVI i primeres dècades del segle XVII. Per tot això és famosa, a la Descripció Geogràfica del Pare Diago, la categòrica afirmació que «Catalunya sembla una sola ciutat», reflectint molt bé la gran densitat de població del territori de Catalunya en relació amb el despoblament general de la Península.

És al voltant de l'any 1640 quan la població catalana comença a davallar, encara que no de forma brusca, disminuint fins al 1675. Hi ha una estabilització que ateny el 1700; en aquest any comença un període regressiu que dura fins al 1717, en el qual s'inicia el creixement del segle XVIII.

Resumint: segons Nadal i Giralt el període 1533-1717 es pot dividir en tres etapes que són: 1553-1630, de desenvolupament extraordinari; 1631-1660; de gran crisi, accelerada a partir de 1640; i 1661-1717, amb cicles bons i cicles dolents.

ECONOMIA

Pel que fa a la situació econòmica de Catalunya en aquests dos segles, es constata l'afirmació feta al principi d'aquesta anàlisi, de que no és possible generalitzar en les situacions històriques. És evident la diferència existent entre el desenvolupament econòmic castellà del segle XVI amb el català, així com també ho és en la crisi del segle XVII.

En el segle XVII, tal com diu Pierre Vilar⁴, Catalunya no participà gairebé gens de la situació imperial espanyola. El Principat per la seva administració, les pròpies duanes i el propi sistema fiscal es considerava «estranger». Aprofità les dues fases de prosperitat, la de les fires de Castella i la de l'atracció italiana (d. 1570), per l'afluència de plata. D'aquesta manera ha conservat una vida comercial força acceptable, ja que tot i havent estat allunyada del comerç amb Amèrica, va tenir-lo ben important amb Cadis i amb la resta d'Espanya (sobre tot blat). La producció industrial fou vivifi-

4. VILAR, P. — *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Vol. II, Barcelona, 1968. Pàgs. 242-253.

cada en aquesta època per l'exportació i també pel domini progressiu dels gremis. S'ha de tenir en compte el creixement agrari manifestat en la puja del preu dels productes del camp, l'augment de la quantitat de terres productives, l'increment de la renda i l'equilibri assolit entre la classe rendista de la terra i la classe de grans explotadors. D'aquesta evolució positiva del camp se'n deduirà la inversió de capitals en la indústria i en el comerç.

A finals del mateix segle XVI (1598) començarà una època de recessió de massa monetària en metall fi i pel triomf de la competència estrangera.

Un fet generalitzat també en aquesta època es la fuga de moneda i la inflació de la mateixa, encara que no s'apropi mai als límits als quals va arribar a Castella.

El comerç, tant pel pas de la plata cap a Gènova, com per la disminució de l'ancoratge i per la minva d'ingressos per duanes, experimenta una davallada important. Per altra banda disminueixen també els productes d'exportació (fruites, ferro i draps) i llur quantitat.

Igualment es debilita la indústria; així, Damians afirma l'any 1630 que el Principat ha perdut els 2/3 dels homes dedicats al ram tèxtil.

En canvi l'agricultura, almenys des de 1598 fins a 1640, no mostra els mateixos signes de decadència. Tant pel que fa a preus com a productivitat, aquests quaranta-dos anys són de creixement positiu.

Amb tot, això no significa que no es trobin alguns moments de penúria i malestar com poden ser els anys 1604-1606 i 1627-1631.

Aquesta situació econòmica, més aviat estable, entra en crisi profunda a partir de 1640 i fins a 1680 (per alguns com Pierre Vilar fins a 1660)⁵, moment en el que sembla començar un redreçament català generalitzat. Aquest redreçament es manifestà per una estabilitat monetària de la lliura que durà fins la guerra de Successió; per una puja de preus no inflacionista, sobre tot dels productes agrícoles (blat a 1678-1684-1692-1699, per males collites). És important d'assenyalar que en aquestes alces de preus agrícoles, el blat els conserva moderats, segurament per la competència francesa, sobre tot a partir de 1691 i augmentant després de 1700.

Un altre signe de recuperació és l'augment de tràfic marítim comercial a partir del 1680, que havia quedat estagnat els 40 anys anteriors. Això mateix augmenta el poder del consum de tabac, que dona bons beneficis al comerç.

Finalment es constaten dos fets que expliquen aquest redreç. En primer lloc: l'expansió no comença a la ciutat de Barcelona, sinó al camp; es registra una crisi dels gremis barcelonins per competència d'altres ciutats com Mataró, Solsona, Manresa, Girona, etc. que s'han desenvolupat gràcies als beneficis agraris. El segon fet és l'aparició de projectes econòmics, que tenen com a exemple més significatiu el de Narcís Feliu de la Peña i el seu «Fènix de Catalunya» o «Anales de Catalunya».

Hem vist breument la situació econòmica i demogràfica de Catalunya durant aquests dos segles. Ara analitzarem més concretament el període 1640-1660 i els moviments socials d'aquests anys i dels posteriors.

La situació del Principat a l'arribar el 1640 és de gran privilegi respecte a la resta de la monarquia espanyola; per aquest motiu, el govern, en plena ruïna econòmica posarà els ulls sobre els recursos catalans. Aquesta actitud provocarà la defensa dels interessos propis per part de les institu-

5. VILAR, P. — *Op. Cit.* Pàgs. 387-391.

cions catalanes, mentres que per altra banda el poble de Catalunya s'aixecà en contra de la política de llesves i allotjaments militars que vol portar a terme el comte-duc d'Olivares.

La situació esclatà el 6 de juny (Corpus) amb la lluita dels segadors contra les autoritats reials (virrei, jutges de l'audiència etc.). La Generalitat, per no veure's sobrepassada pel moviment popular, es posa a la direcció de l'aixecament. Seria la Diputació amb Pau Claris com a capdavanter qui decidí passar-se a la protecció del rei francès Lluís XIII, que durarà fins el 1652.

Aquesta situació política de guerra té unes repercussions, algunes potser casuals, que converteixen aquests dotze anys en una època de crisi profunda, de la qual havíem pogut escapar durant els primers quaranta anys del segle XVII. Demogràficament aquest fou un període de decreixement important. Segons Elliot⁶, l'any 1642 en el Camp de Tarragona la vila de Reus havia passat de tenir 1.000 cases a menys de 400, i la pròpia Tarragona passà de 7.000 habitants a 1.000, i coses semblants passaren entorn de Tortosa, Lleida i el Rosselló. La crisi s'agreujà a partir del 1650 amb l'aparició de la pesta, que troba l'ajut de la fam i la destrucció i les males collites dels últims tres anys. El 1651 ja s'havia estès per tot Catalunya; segons els cronistes, Barcelona va perdre 36.000 habitants, altres diuen que la meitat, però el que sembla clar és que no s'havia enregistrat una mortalitat igual des de les pestes de finals del segle XIV. Es repeteix el 1656 i el 1661, que va portar una mala collita fent augmentar la penúria, però començant després una lleugera recuperació.

Pel que fa a l'economia, l'afluència de productes francesos al Principat va portar la crisi a la nostra producció i l'afebliment dels menestrals catalans, essent molt generalitzada l'especulació. La crisi afectà sobre tot la indústria urbana. La moneda no recuperà la seva estabilitat pràcticament fins passat el 1680, puix que abans la quantitat de moneda de baix valor era predominant, i el banc de la ciutat feu fallida. La recuperació, com diu Pierre Vilar⁷, ve una mica espontàniament a partir d'aquestes dates, encara que són clars també els factors que la feren possible.

L'última conseqüència de la guerra de Secessió fou la pèrdua el 1659, pel tractat del Pirineus de les terres del Rosselló i de la Cerdanya, pèrdua fonamentalment de població, que serà motiu de posteriors aixecaments.

Acabarem aquesta visió històrica general esmentant els moviments socials que es portaren a terme en aquests segles. Hem de parlar del fenomen generalitzat en aquesta època, en el Principat, que és el bandolerisme. Moviment fins ara poc estudiat i per tant encara una mica confús.

En el segle XVI els successius virreis es preocupen per aniquilar el fenomen, però no ho aconsegueixen mai. En alguns moments o llocs sembla tractar-se d'una lluita entre pagesos i senyors com als temps medievals, però, en canvi veiem també com participen senyors en ambdues bandes, almenys com a caps, encara que la massa sigui constituïda per pobres i deszarrelats. Una explicació quelcom més convincent és el descontent de la petita noblesa després de la Sentència de Guadalupe, que els fou desfavorable per a llurs reduïdes propietats. Les causes no són gaire clares, però el que sí és evident, és que aquest disgust existeix i que les grans massies del segle

6. ELLIOTT, J. — *La revolta catalana 1598-1640*. Barcelona, 1966.

7. VILAR, P. — *Op. Cit.* Pàg. 387.

XVI tenen uns barris de protecció. El bandidatge d'aquest segle és conseqüència de les condicions econòmiques del moment i de la situació demogràfica, car hi ha un excedent de població que no té cabuda en el creixement general.

En el segle XVII la situació segueix i s'accentua amb l'aparició dels dos bàndols «Nyerros» i «Cadells», encara no definits, estesos per tot el Principat i en totes les capes socials. Sembla també que augmentà el nombre d'hommes d'aquests moviments. Apareix la possibilitat d'ésser accions contra l'autoritarisme centralista, i per tant poden tenir un caràcter nacionalista. Això potser explicaria que aquestes faccions s'unissin en el moment de la revolta de 1640. Després d'aquest any es troba aquest tipus d'agitacions socials.

El 1687 apareix un moviment important de diferent caire que els anteriors: es tracta de l'aixecament de la gent dels pobles contra la pressió fiscal i sobre tot contra els allotjaments continuats de les tropes. Així es manifesta una pertorbació que comença a Centelles l'any 1687 i es prorroga fins al 1689 amb possibles relacions fins a finals de segle.

